

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
щодо забезпечення
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
з дисципліни
“МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ І ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ”
(для спеціалістів)

МАУП

Підготовлено доцентом кафедри банківської та страхової справи Тімко Н.І.

Затверджено на засіданні кафедри банківської і страхової справи
(Протокол № 11 від 21.04.2016 р.)

*Схвалено Вченою радою Інституту міжнародної економіки та фінансів
ім. Святої Великої княгині Ольги МАУП (протокол №8 від 28.04.16)*

Тімко Н.І. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Міжнародні розрахунки та валютні операції” (для спеціалістів). — К.:2016. — 44 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, загальні рекомендації щодо організації самостійної роботи, тематичний план, контрольні та дискусійні питання до семінарських завдань, практичні завдання для самостійної роботи, теми рефератів, тестові питання, список літератури.

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2016

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Дисципліна “Міжнародні розрахунки та валютні операції” передбачає вивчення основних питань з теорії і практики валютних операцій і міжнародних розрахунків, кредитування експортно-імпортних операцій. Структура і тематика дисципліни дозволяють отримати знання про еволюцію міжнародних валютно-фінансових та кредитно-розрахункових відносин, становлення та організацію світового валютного ринку, види валютних операцій, організацію міжнародних кредитних операцій та розрахунків у системі міжнародної торгівлі.

Предметом курсу “Міжнародні розрахунки і валютні операції” є сукупність відносин суб’єктів міжнародних економічних відносин у сфері міжнародних розрахунків і валютних операцій.

Мета курсу — вивчення сукупності умов і принципів міжнародних розрахунків і валютних операцій та набуття вмінь їх здійснювати.

Після вивчення курсу студенти зможуть опанувати:

- особливості умов здійснення міжнародних розрахункових операцій;
  - особливості реалізації форм міжнародних розрахунків;
  - види банківського фінансування міжнародних розрахунків;
  - особливості формування валютного курсу, фактори курсоутворення на валютному ринку;
  - особливості здійснення валютних операцій на спот і строковому ринку;
- а також набути таких навичок:
- визначати вплив валютного курсу на експортно-імпортні можливості країни;
  - обчислення паритетного співвідношення курсів валют, кроскурсів, форвардних курсів;
  - порівнювати витрати з альтернативних способів фінансування міжнародних розрахунків;
  - визначати відповідну до умов зовнішньоекономічної діяльності форму розрахунків;

- використовувати різні способи страхування валютних ризиків.

В рамках вивчення курсу "Міжнародні розрахунки та валютні операції" передбачено вивчення тем курсу в рамках 2-х тематичних модулів: Міжнародні розрахунки; Міжнародні валютні операції.

Форми самостійної роботи: опрацювання лекційного матеріалу; підготовка до практичних занять; самостійна робота з підручником, науковою та періодичною літературою; вивчення та аналіз законодавчих та нормативних документів; пошук і опрацювання матеріалів через мережу Інтернет; узагальнення та аналіз фактичних даних; проведення самостійних наукових досліджень; підготовка аналітичних записок, доповідей, рефератів, презентацій; виконання індивідуальних завдань.

Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи розроблені відповідно до програми курсу "Міжнародні розрахунки та валютні операції" для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня „спеціаліст” і призначені для підготовки до практичних та семінарських занять, самостійної та індивідуальної роботи над дисципліною, підготовки до заліку.

Тематичний план дисципліни

“МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ І ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ”

№	Назва змістового модуля і теми
	Змістовий модуль I. Міжнародні розрахунки
1.	Міжнародна платіжна система та міжнародні розрахунки
2.	Особливості документообігу в операціях з міжнародних розрахунків
3.	Документарні та недокументарні форми розрахунків
4.	Фінансування міжнародних розрахунків
	Змістовий модуль II. Валютні операції
5.	Валютний ринок: структура і принципи організації
6.	Види валютних операцій і техніка їх здійснення
7.	Регулювання валютних операцій в Україні
8.	Управління валютними ризиками в ЗЕД
Разом годин: 144	

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ДИСЦИПЛІНИ
“Міжнародні розрахунки та валютні операції”
Змістовий модуль 1. Міжнародні розрахунки

Тема 1. Міжнародна платіжна система та міжнародні розрахунки

Контрольні питання до семінарського заняття:

1. Суб'єкти міжнародних розрахунків.
2. Регулювання міжнародних розрахунків міжнародними нормами.
2. Види міжнародних розрахунків.
3. Принципи організації міжнародних розрахункових операцій.
4. Способи платежів.
5. Роль національних і колективних валют в міжнародних розрахунках.
6. Валютно-фінансові та платіжні умови міжнародних контрактів як основа міжнародних розрахункових операцій.
7. Валюта ціни і валюта платежу.
8. Роль банків у міжнародних розрахунках.
9. Міжбанківські кореспондентські відносини.
10. Система СВІФТ і принципи її функціонування в міжнародних розрахунках.

Дискусійні питання до семінарського заняття:

1. Чинники, що впливають на стан та розвиток міжнародних розрахунків.
2. Роль двосторонніх угод у розвитку міжнародних валютних відносин. Уч
3. Особливості регулювання міжнародних розрахункових операцій в Україні: фактори, що визначають; оцінка ефективності.

Індивідуальні завдання для самостійної роботи. Подаються у вигляді аналітичної записки (4-5 стор.), що має (на відміну від реферата) не тільки відбивати опрацювання базових посібників і володіння основними категоріями, а й передбачає збір аналітичної інформації, на підставі якої здійснюється доведення чи спростування базового положення. Протягом семестру за кожною темою студент може підготувати одну аналітичну записку.

Предметом дослідження можуть виступати і нормативно-правові акти, що

регулюють окремі аспекти реалізації міжнародних кредитно-розрахункових та валютних операцій як на національному, так і на міжнародному ринках.

Практичне завдання:

1. Банк-нерезидент (резидент) Латвії звернувся з проханням в уповноважений банк України відкрити кореспондентський рахунок у гривнях.

Необхідно визначити:

1) перелік документів, які потрібні для відкриття кореспондентського рахунку банку-кореспонденту;

2) чи мають право філії уповноважених банків України відкривати кореспондентські рахунки в гривні банкам-нерезидентам;

3) чи має право банк-нерезидент за рахунок коштів його клієнтів на кореспондентському рахунку цього банку в гривні (в уповноваженому банку України) купити на міжбанківському валютному ринку України іноземну валюту. Якщо так, то на підставі яких документів;

4) як зміниться перелік документів, що подаються для відкриття кореспондентського рахунку, якщо з проханням звернеться банк-резидент Німеччини.

2. До Обласного управління Ощадбанку України, звернулося ТОВ “Мрія” з проханням відкрити йому поточний валютний рахунок у долларах США.

Необхідно скласти перелік необхідних документів для відкриття поточного валютного рахунку в доларах США;

Дати відповіді на такі питання:

-чи існують обмеження відповідно до законодавства України щодо кількості рахунків, відкритих для юридичних осіб в іноземній валюті;

-чи мають право банки вести номерні (анонімні) рахунки; у яких випадках відповідно до законодавства України банк змінює рахунки клієнтів;

-чи формуються у даному випадку нові справи з юридичного оформлення рахунків.

3. Користуючись відповідними нормативно-правовими актами НБУ, дати ґрунтовну відповідь на питання:

1) У яких випадках банк відповідно до законодавства зобов'язаний ідентифікувати клієнтів з метою запобігання використанню банківської системи для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом?

2) Хто приймає рішення про необхідність надання уповноваженому органу інформації про фінансові операції? Протягом якого періоду вони підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу?

Питання, що виносяться на самостійне опрацювання:

1. Умови відкриття, ведення та закриття валютних рахунків.
2. Ризики в зовнішньоекономічній діяльності та їх урахування в міжнародних розрахунках.

Теми рефератів:

1. Валютно-фінансові та платіжні умови міжнародних контрактів.
2. Ризики в зовнішньоекономічній діяльності та їх урахування в міжнародних розрахунках.
3. Міжбанківські кореспондентські відносини.
4. Система SWIFT і принципи її функціонування в міжнародних розрахунках.
5. Значення системи SWIFT в організації міжнародних розрахунків.
6. Регулювання міжнародних розрахункових операцій в Україні.
7. Вплив державного регулювання на здійснення міжнародних розрахунків.

Література [4; 15; 28; 32; 35-38; 40; 44-55; 69; 73]

Тема 2. Особливості документообігу в операціях з міжнародних розрахунків

Контрольні питання до семінарського заняття:

1. Види документів, які використовуються при міжнародних розрахунках.
2. Характеристика комерційних, фінансових, транспортних, страхових документів.
3. Особливості оформлення та руху документів при здійсненні міжнародних розрахунків.

Питання, що виносяться на самостійне опрацювання:

1. Правила ІНКОТЕРМС і базові умови постачання в міжнародній комерційній діяльності підприємств.

Практичне завдання для самостійної роботи:

1. Скласти словник з таких термінів: рахунок-фактура, сертифікат якості, коносамент, чартерний коносамент, фрахт, складська розписка, вантажно-митна декларація, сертифікат походження товару, сертифікат відповідності, реєстр вантажних митних декларацій.

2. Ознайомитися із структурою нижченаведених комерційних документів, роздрукувати типові зразки та заповнити їх.

Перелік документів: рахунок-фактура, сертифікат якості, коносамент, фрахт, вантажно-митна декларація, сертифікат походження товару, сертифікат якості, сертифікат відповідності, реєстр вантажних митних декларацій.

3. Скласти термінологічний словник: базисні умови постачання, EXW, FCA, FAS, FOB, CFR, CIF, CPT, CIP тощо.

4. Клієнт банку отримав пропозицію з трьох країн на постачання йому обладнання:• австрійська фірма запропонувала оплату на умовах EXW (Франко-завод); компанія із Іспанії запропонувала оплату на умовах CPT (Фрахт/перевезення оплачено до).

Пояснити сутність запропонованих умов ІНКОТЕРМС. Допомогти клієнту визначити найкращу пропозицію, враховуючи, що ціна контракту (в євро): Австрія – 28000; Іспанія – 27000.

Додаткова інформація: а) вартість страхування вантажів знаходиться в межах 0,1–0,2 % –мак 350 євро; б) місцем передавання вантажів за умов EXW є м. Відень, CPT – м. Мадрид; в) вартість перевезення вантажу до 20 тонн у закритому автомобілі –6 грн/км.

Література [4; 28; 32; 35-38; 40; 44-55; 69; 73]

Тема 3. Документарні та недокументарні форми розрахунків

Контрольні питання до семінарського заняття:

1. Особливості використання у міжнародній комерційній діяльності основних форм розрахунків.

2. Авансові платежі.
3. Платіж за відкритим рахунком.
4. Банківський переказ.
5. Розрахунки з використанням векселя. Витрати учасників розрахункової операції з використанням векселів.
6. Документрний акредитив, його види та форми (покритий та непокритий, відзивний та безвідзивний; підтверджений тощо), конструкції акредитиву.
7. Складові операції з розрахунків документарним акредитивом: узгодження умов, відкриття та виконання.
8. Акредитивне доручення.
9. Витрати учасників розрахункової операції з використанням акредитивів.
10. Документране інкасо, його види і форми. Основні складові операції з розрахунків документарним інкасо.
11. Витрати учасників розрахункової операції з використанням інкасо.

Дискусійні питання до семінарського заняття:

1. Переваги та недоліки використання недокументарних форм у міжнародних розрахунках.
2. Переваги та недоліки використання документарного акредитива в міжнародних розрахунках.

Питання, що виносяться на самостійне опрацювання:

1. Розрахунки з використанням чеків.
2. Техніка здійснення розрахунків з використанням пластикових карток.

Практичне завдання для самостійної роботи:

1. Скласти словник з таких термінів: довіритель, банк-ремітент, інкасуєчий банк, представляючий банк, авізований акредитив, аккредитив з червоним застереженням, револьверний акредитив.
2. Скласти порівняльну характеристику інкасової форми розрахунків, розрахунків за допомогою документарного аккредитива за сукупністю переваг

або недоліків для експортера чи імпортера.

3. У роботі банків з документарними інкасо трапляються такі випадки:

1) Клієнт подав банку-ремітенту пакет фінансових та комерційних документів для їх вручення проти отримання платежу за експортовану продукцію. В інкасовому дорученні було виявлено неточну адресу платника (імпортера). Імпортер запропонував провести розрахунки частковими платежами представляючому банку, обґрунтовуючи це кризовим станом галузі.

2) Відділення банку передало своєму клієнту “під розписку” повний набір супровідних документів і перевідний вексель з терміном оплати через 60 днів після пред’явлення. Протягом трьох місяців від клієнта не надійшло ні акцепту, ні платежу.

Своєю перевіркою банк встановив, що клієнт вже продав майже половину одержаних товарів, а залишок перебуває на його складі. Водночас клієнт заявив, що, оскільки товари не відповідають специфікації замовлення на поставку, він має намір повернути їх закордонному постачальнику. Клієнт згоден оплатити лише половину суми цього векселя, щоб відшкодувати вартість проданих товарів.

Необхідно, посилаючись на відповідні статті “Уніфікованих правил”, пояснити дії, які має здійснювати інкасуєючий та представляючий (авізуєючий) банк за вказаних обставин.

4. При здійсненні зовнішньоекономічної угоди як форму розрахунку було обрано відкличний акредитив. Банк імпортера, що знаходиться в США, тимчасово припинив свою діяльність у зв’язку з оголошенням у країні надзвичайного стану внаслідок стихійного лиха, про що повідомив учасників акредитива. Після відновлення діяльності банку імпортера строк сплати за акредитивом завершився. Учасники розрахунків за даним акредитивом висувають претензії до банку щодо невиконання платежу на рахунок бенефіціара.

Посилаючись на відповідні статті “Уніфікованих правил та звичаїв для документарних акредитивів” дати відповіді на такі питання:

1) Чи несе відповідальність за невиконання платежу за аккредитивом банк імпортера при вищезазначених обставинах?

2) Якими мають бути дії інших учасників аккредитивної форми розрахунків при визначених обставинах?

5. До авізуючого банку надійшла інструкція від банку кореспондента щодо відкриття аккредитива на користь експортера "А", але не точно були вказані поштові адреси контрагентів зовнішньоекономічної угоди.

Пояснити дії авізуючого банку в кожній окремій ситуації, посилаючись на відповідні статті "Уніфікованих правил та звичаїв для документарних аккредитивів".

3) Експортер відгукнувся на термінове прохання імпортера і відправив йому товари літаком, а не пароплавом, як це передбачалося умовами аккредитива. Потім він звернувся зі скаргою, що документи, представлені ним для оплати з аккредитива, не прийняті банком, оскільки замість коносаменту він подав авіатранспортну накладну.

Необхідно дати відповідь на скаргу, а також детально пояснити клієнту можливі шляхи виходу із такої ситуації.

6. 1) Клієнт банку експортує сировину в Німеччину, має тривалі та стійкі ділові стосунки з німецькою виробничою фірмою, що закуповує його сировину. Однак йому надійшла пропозиція від нових клієнтів з Польщі на закупівлю сировини.

2) Клієнт банку уклав експортну угоду з російською фірмою на постачання своєї продукції на умовах документарного інкасо. З цією фірмою він працює вперше, її платоспроможність та кредитна історія невідомі.

Необхідно визначити:

1) використання яких видів банківської гарантії є доцільним в наведених випадках;

2) охарактеризувати механізм роботи банку при наданні гарантій такого типу.

Теми рефератів:

1. Конструкції операцій розрахунку з використанням документарного акредитива.

2. Вексель у системі міжнародних розрахунків.

3. Умови відкриття та обслуговування акредитивів відповідно до національного законодавства.

4. Платіжні документи, що використовуються при проведенні розрахунків.

4. Характеристика комерційних документів, що використовуються при проведенні розрахунків.

Література [4; 13; 15; 20; 26-28; 32; 35-38; 40; 44-55; 68; 69; 73]

Тема 4. Фінансування міжнародних розрахунків

Контрольні питання до семінарського заняття:

1. Роль кредиту при здійсненні міжнародних розрахунків, його види і зв'язок з умовами платежу.

2. Види банківського кредиту та організація кредитування розрахунків за імпортом.

3. Особливості кредитування на основі векселя.

4. Особливості кредитування на основі акредитива.

5. Особливості кредитування розрахунків на основі банківських кредитних ліній.

6. Види банківського кредиту та організація кредитування розрахунків при експорті.

7. Операції експортного факторингу.

8. Принципи визначення вартості факторингу.

9. Операції експортного форфейтингу.

10. Принципи визначення вартості форфейтингу.

11. Операції експортного лізингу.

12. Особливості розрахунків лізингових платежів та ефективності лізингової угоди для банку.

13. Банківські гарантії та особливості їх використання в операціях

міжнародних розрахунків.

14. Типи і види банківських гарантій. Порівняльна характеристика поручительства та банківських.

Практичне завдання:

1. Клієнт розглядає два варіанти кредитування поставки обладнання з Іспанії, які може запропонувати банк:

1) сума кредиту – 100 млн. грн., процентна ставка – 24 % річних, використовується кредит рівномірно протягом 5 років, погашення здійснюється 10 рівними внесками два рази на рік, починаючи з 6 місяців після останнього використання;

2) сума кредиту – 100 млн. грн., процентна ставка – 28 % річних; використовується кредит рівномірно протягом 3 років, погашення здійснюється 10 рівними річними внесками, починаючи з 6 місяців після останнього використання.

Необхідно:

- а) визначити вартість кредиту за кожним варіантом кредитування;
- б) запропонувати позичальнику варіант, який найбільш прийнятний для позичальника з точки зору мінімізації витрат.

2 Банк уклав міжнародну угоду фінансового лізингу. За цією угодою придбано обладнання ринковою вартістю 2 млн. грн. строк лізингу – 5 років. Процентна ставка, що прирощується, – 16 % річних, сплачується в кінці кожного періоду платежу. Договором передбачено придбання обладнання після закінчення строку лізингу (ціна придбання – 0 грн.)

Визначений строк корисного використання обладнання – 7 років. Періодом сплати вважається 1 рік.

Необхідно:

- а) розрахувати суму лізингових платежів згідно з умовами угоди з фінансового лізингу;
- б) скласти графік сплати лізингових платежів, якщо оплата проводиться на

початку кожного періоду.

3. Експортна компанія “В” внаслідок посилення конкуренції змушена пропонувати закордонним покупцям розрахунки на умовах відкритого рахунку.

Необхідно:

а) охарактеризувати основні проблеми експортера, пов'язані з переходом до таких умов розрахунків;

б) відповісти на питання: яким чином експортний факторинг може зменшити ці проблеми?

Теми рефератів:

1. Способи страхування експортних кредитів.
2. Правове забезпечення банківських гарантій.
3. Роль кредиту при здійсненні міжнародних розрахунків, його види та зв'язок з умовами платежу.
4. Лізінг у фінансуванні зовнішньоекономічної діяльності.
5. Банківське кредитування розрахунків за імпортом.
6. Банківське кредитування розрахунків за експортом.
7. Ризики факторингового кредитування та основні шляхи його зниження.
8. Форфейтингове кредитування: сутність, переваги та недоліки, особливості в міжнародній практиці.
9. Механізм здійснення форфейтингових операцій у банку. Встановлення плати за кредитування.
10. Основні види ризиків, що притаманні форфейтинговим операціям та шляхи їх мінімізації.

Література [4; 17; 28; 32; 35-38; 40; 44-55; 68; 69; 73]

Тестове завдання до змістового модуля I

1. Якщо валютні кредити надані резидентам України комерційними банками за рахунок іноземної валюти, залученої від іноземних кредиторів, то при настанні строку повернення конвертація здійснюється без обмежень:

б) неправильно;

б) правильно.

2. *Різновид факторингу, що не дозволяє повернути постачальнику неоплачені покупцем боргові зобов'язання і вимагати від нього повернення грошових коштів фактору, тобто коли постачальник приймає на себе частину ризику, що пов'язана з невплатою боргу покупцем, це:*

- а) конвенційним факторингом;
- б) конфіденційним факторингом;
- в) факторингом без права регреса;
- г) факторинг з правом регреса;
- д) непрямим факторингом.

3. *Різновид факторингу, що не дозволяє повернути постачальнику неоплачені покупцем боргові зобов'язання і вимагати від нього повернення грошових коштів фактору, тобто коли постачальник приймає на себе частину ризику, що пов'язана з невплатою боргу покупцем, це:*

- а) конвенційним факторингом;
- б) конфіденційним факторингом;
- в) факторингом без права регреса;
- г) факторинг з правом регреса;
- д) непрямим факторингом.

4. *Фінансова діяльність в сфері міжнародного середньострокового фінансування, при якому експортер продає без права регреса, фінансовому посереднику боргове зобов'язання іноземного покупця у вигляді простого чи перевідного векселя з авалем:*

- а) факторинг;
- б) форфейтинг.

5. *Угода лізингу класифікується як фінансовий лізинг, якщо:*

- а) за термін дії угоди амортизується не менше 60% вартості об'єкту;
- б) за термін дії угоди амортизується не менше 75% вартості об'єкту;
- в) за термін дії угоди амортизується не менше 90% вартості об'єкту;
- г) об'єкт не може бути переданий в лізинг іншій особі через особливі характеристики.

6. *До якої форми кредиту слід віднести відстрочку платежу постачальником за відвантажені товари, яку він надав покупцеві:*

- а) державний;
- б) комерційний;
- в) споживчий;
- г) банківський.

7. *Кредитна лінія, яку банк відкриває для оплати поставок в межах одного контракту, що реалізується протягом тривалого періоду є:*

- а) підтверженою;
- б) рамковою;
- в) револьверною;
- г) з повідомленням;
- д) не відновлюваною;

8. Форма забезпечення, згідно з якою позичальник переуступає банку дебіторську заборгованість, внаслідок чого надходження від замовника (покупця) передаються банку в рахунок погашення заборгованості, є:

- а) гарантією (порукою);
- б) концесією;
- в) цесією;
- г) заставою.

9. Фінансування складних крупно масштабних об'єктів, що передбачає участь декількох компаній постачальників, лізингодавців чи залучення кредитних ресурсів кількох банків для придбання об'єкта лізингу, відповідає лізингу:

- а) с повним набором послуг;
- б) розподільним;
- в) прямим;
- г) фінансовим.
- д) зворотнім;
- є) непрямим;
- ж) оперативним;

10. Лізинг, при якому власник майна передає право власності на нього майбутньому лізингодавцю на умовах купівлі-продажу і водночас виступає як користувач даного майна, є наступною формою лізингу:

- а) з повним набором послуг;
- б) розподільним;
- в) прямим;
- г) фінансовим.
- д) зворотнім;
- є) непрямим;
- ж) оперативним;

11. Позичка, що надається експортером однієї країни, імпортеру іншої у вигляді відстрочки платежу за поставлені товари, що оформлюється, як правило, векселем або надається по відкритому рахунку, це:

- а) державний;
- б) фірмовий;
- в) споживчий;
- г) банківський;
- д) овердрафт.

12. Надання права виставляти в межах певної суми платіжні доручення на даного клієнта банку понад залишок на його рахунку, є:

- а) державний;
- б) фірмовий;
- в) споживчий;
- г) банківський;
- д) овердрафт.

13. До методів короткострокового кредитування експортерів належать:

- а) аванс під інкасо;
- б) урахування векселів;
- в) овердрафт;
- г) лізинг;
- д) фарфейтинг;
- є) б і в;
- ж) а, б і в;
- з) всі перераховані.

14. До фірмового кредиту, що передбачає фінансування експортеру належить:

- а) вексельний;

- б) кредит за відкритим рахунком;
- в) купівельний аванс.

15. Кредит, що полягає у тому, що він може використовуватися лише для закупівлі товару в країні кредитора, та надається банком експортера банку імпортера чи безпосередньо імпортеру, є:

- а) фінансовим;
- б) експортним;
- в) імпортним.

16. До платіжних умов, які є визначальними при кредитуванні імпорту, відносять:

- а) платіж на основі акредитива (акредитив з відстрочкою);
- б) інкасо (документи проти платежу);
- в) інкасо (документи проти акцепту).

17. Спосіб платежу, за якого покупець сплачує суму, обумовлену в контракті, через певний час після його поставки, є:

- а) авансовий платіж;
- б) платіж у кредит;
- в) платіж готівкою;
- г) відкритий рахунок.

18. Валюта ціни і валюта платежу, це:

- а) обов'язково одна і та сама вільноконвертована валюта в якій оплачуються зобов'язання покупця;
- б) обов'язково одна і та сама валюта в якій оплачуються зобов'язання покупця;
- в) можуть бути дві різні валюти, одна з яких є вільноконвертованою.

19. Ціна товару, що розраховується в момент виконання контракту шляхом перегляду базисної ціни з урахуванням змін ціноутворюючих елементів під час виконання контракту, є:

- а) твердою;
- б) змінною;
- в) рухливою.

20. Способи оформлення, передання й оплати товаророзпорядчих і платіжних документів, які використовуються в міжнародній комерційній та банківській практиці при здійсненні розрахунків у зовнішньої торгівлі, це:

- а) базові умови поставки;
- б) способи платежу;
- в) умови платежу;
- г) форма розрахунків.

21. Сферами діяльності системи SWIFT є:

- а) системи виконання банківських інструкцій, повідомлень, розрахунків при здійсненні платежів;
- б) системи виконання клірингу при здійсненні платежів;
- в) системи підтримки торгівельних підтверджень, клірингу та розрахунків за цінними паперами;
- г) системи підтримки повідомлень підтвердження, відповідностей при

здійсненні операцій з іноземною валютою;

- д) відповіді а і б;
- е) відповіді а і г;
- ж) відповіді а, в і г;
- з) відповіді а, б, в і г;
- и) відповіді б, в і г.

22. Об'єднана група умов поставок, за якими продавець повинен забезпечити перевезення продукції, але не зобов'язаний брати на себе ризик випадкової загибелі чи псування товару, або нести будь-які додаткові витрати, що можуть виникнути після відвантаження товару, відповідає групі:

- а) E;
- б) F;
- в) C;
- г) D.

23. Зобов'язання банку здійснити за дорученням імпортера оплату платіжних документів експортера чи акцепт його тратти (при продажі товарів в кредит) в межах обумовленої суми й терміну, за умови надання банку заздалегідь обумовлених документів, відповідає такій формі розрахунків як:

- а) аванс;
- б) інкасо;
- в) відкритий рахунок;
- г) аккредитив.

24. Форма розрахунків, що характеризується найвищим рівнем ризику експортера, яка використовується між постійними контрагентами, всередині фірм, транснаціональних компаній, при комісійній торгівлі в формі консигнації, при багаторазових поставках однорідних товарів, це:

- а) аванс;
- б) інкасо;
- в) відкритий рахунок;
- г) аккредитив.

25. Банківська операція, за допомогою якої банк за дорученням свого клієнта (експортера) отримує на основі розрахункових документів суму коштів, що йому належать, від платника (імпортера) за відвантажені йому товари чи надані послуги і зараховує ці кошти на рахунок клієнта-експортера у себе в банку, відповідає такій формі міжнародних розрахунків як:

- а) аванс;
- б) інкасо;
- в) відкритий рахунок;
- г) аккредитив.

26. Недокументарними формами міжнародних розрахунків є:

- а) аванс;
- б) інкасо;
- в) відкритий рахунок;
- г) аккредитив;
- д) а і в,
- е) а, в і г;
- ж) б і г.

27. Такий недолік, як уповільнення обігу капіталу експортера, що може

(індекс споживчих цін, індекс виробничих цін, рівень безробіття, валовий національний продукт тощо).

Дискусійні питання до семінарського заняття:

1. Особливості організації та функціонування валютного ринку України.
2. Структура, особливості та принципи функціонування міжбанківського валютного ринку.

Питання, що виносяться на самостійне опрацювання:

1. Органи валютного регулювання, їх повноваження.
2. Права та обов'язки учасників валютного ринку.
3. Ринок єровалют та особливості здійснення операцій в єровалюті.
4. Характеристика суб'єктів валютного ринку, їх функції та особливості участі на валютному ринку.

Теми рефератів:

1. Активи валютного ринку, їх класифікація, ризикованість та прибутковість
2. Методи технічного аналізу валютного ринку.
3. Методи фундаментального аналізу валютного ринку.
4. Механізм ціноутворення валютного ринку.
5. Міжнародна ринкова ціна капіталу, чинники, які впливають на неї та механізми реалізації цього впливу.
6. Особливості біржового валютного ринку.
7. Режими валютного ринку та їх різновиди. Передумови для запровадження та успішної реалізації основних режимів валютного курсу та їх різновидів.
8. Специфіка та відмінності валютного ринку від ринку грошей і фінансових інструментів, які виражені у національній валюті.
9. Позабіржовий ринок операцій в іноземній валюті.
10. Інформаційне забезпечення операцій на валютних ринках.

Література [28-42; 44-46; 49; 55; 58; 67; 73; 74]

Тема 6. Види валютних операцій і техніка їх здійснення

Контрольні питання до семінарського заняття 1:

1. Теорія паритету купівельної спроможності: метод розрахунків PPP, оснований на визначенні співвідношень витрат виробництва; зіставлення рівня цін стандартного набору (за споживчим кошиком) товарів та послуг; метод розрахунків PPP на основі визначення співвідношень ефективних виробничих витрат.

2. Фактори, що впливають на валютний курс (стан платіжного балансу, грошова маса, інфляція, рівень облікових та процентних ставок, ВВП та ВНП, кон'юнктурні фактори тощо).

3. Характеристики видів та режимів валютного курсу.

4. Поняття конвертованості національної грошової одиниці. Механізм внутрішньої і зовнішньої конвертованості валюти. Вільно конвертована валюта, її внутрішня і зовнішня оборотність. Частково конвертована валюта та її вплив на зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів господарювання.

5. Валютне котирування (пряме і опосередковане котирування, тверде і номінальне, повне).

6. Фактори, що визначають розмір маржі при котируванні (сума угоди, статус контрагента, ліквідність та кон'юнктура ринку тощо).

Контрольні питання до семінарського заняття 2:

1. Класифікація валютних операцій (за терміном здійснення платежу (касові, строкові); за механізмом здійснення операцій (спот, форвард, ф'ючерс, опціон); за цільовим призначенням (одержання валюти для здійснення платежів за міжнародними розрахунками; страхування від валютного ризику; одержання прибутку); за формою здійснення (безготівкові, готівкові).

2. Сутність, види та цілі конверсійних операцій.

3. Валютні угоди з негайною поставкою: особливості, розрахунки та умови застосування операцій типу "спот" та їх різновидів.

7. Фактори, що впливають на курс спот.

8. Практика укладання угод. Регулювання банківських операцій спот.

9. Сутність та цілі форвардних контрактів. Види форвардних контрактів.

10.Методика обчислення курсу “форвард”, основні параметри, фактори, що впливають, особливості, розрахунки та умови застосування.

11.Різниця між обмінним курсом по касових угодах (спот-курс) та курсом по угодах на певний строк (форвардний курс). Розрахунок премії та дисконту за форвардним курсом: зміст, порядок обчислення.

12.Валютні свопи та практика укладання угод своп.

13.Ф'ючерсні валютні угоди: сутність, розрахунки та умови застосування.

14.Опціонні валютні угоди: види, сутність, розрахунки та умови застосування.

15. Різниця між обмінним курсом по касових угодах (спот-курс) та курсом по угодах на певний строк (форвардний курс). Розрахунок премії та дисконту за форвардним курсом: зміст, порядок обчислення.

16.Валютна позиція банку: зміст, обчислення, принципи регулювання.

17.Відсоткові ставки за депозитами в іноземній валюті та фактори що їх формують.

Дискусійні питання до семінарського заняття:

1. Вплив курсу національної валюти на участь країни в міжнародних економічних відносинах. Як на курс національної валюти впливає дефіцит платіжного балансу?

Питання, що виносяться на самостійне опрацювання:

1. Види валют за ступенем конвертованості (конвертована, неконвертована, частково конвертована). Критерії конвертованості.

2. Валютна позиція: відкрита та закрита, довга й коротка .

Практичне завдання:

1. Банк „X” встановив котирування гривні до долара США: USD/UAH = 23,2860 — 23,4280. Вкажіть за якою ціною банк купує американські долари, за якою ціною – продає, і розрахуйте маржу.

2. Розрахуйте крос-курс GBP/EUR зі зворотним котируванням до долара США, якщо долар є валютою котирування для обох валют за умови: GBP/USD = 1,6820; EUR/USD = 1,2500.

3. На 01.01.2015 р. Національним банком України було встановлено офіційний валютний курс $USD/UAH=23,9900$. Протягом поточного року фахівцями Департаменту валютного регулювання запланована девальвація гривні щодо долара США у розмірі 18 %. Визначити: офіційний валютний курс USD/UAH на 01.01.2016. На скільки відсотків зміниться валютний курс?

4. Обмінний пункт філії Банку встановив наступні поточні значення купівлі-продажу готівкової валюти: $USD/UAH=24,2550-24,3250$; $EUR/UAH=26,2600-26,3350$. Фізична особа N має 1000 доларів США і бажає перевести цю суму в євро.

Визначити: валютний курс, за яким відбудеться конверсія. Яку суму євро отримає дана фізична особа?

5. На 01.01.2014 офіційний валютний курс $USD/RUR=25,65$. На 2015 рік для обох країн були заплановані наступні зміни основних макроекономічних показників: для США: зростання ВВП – 2,5 %, рівень інфляції – 3 % річних; для Росії: зростання ВВП – 2 %, рівень інфляції – 15 % річних.

Згідно з теорією паритету купівельної спроможності (PPP) визначити прогнозований валютний курс RUR/USD на 01.01.2015.

6. Поточний курс на міжбанківському валютному ринку $USD/CHF=1,6550-1,6590$. Щодо цього курсу валютні дилери здійснюють наступне котирування 3-місячної форвардної маржі (форвардного диференціалу): 160-180.

Визначити: котирування здійснюється з премією чи з дисконтом; курси “аутрайт”; за якою з валют міжбанківські процентні ставки вищі?

7. При котируванні української гривні спот-курс становить $USD/UAH = 23,0320-23,0412$. Процентна ставки за депозитами у доларах США становить 10%, за кредитами у доларах США – 12%. Процентна ставка за депозитами у гривнях – 15%, за кредитами – 17%. Розрахувати курс аутрайт USD/UAH . Термін угоди – 30 днів.

8. Спот-курс української гривні становить $USD/UAH = 23,03$. Відсоткова ставка по депозитам у доларам США становить 9%, по гривнях – 16%. Розрахувати ціну ф'ючерсу якщо термін угоди становить 30 днів.

9. Поточний валютний курс $USD/CHF=1,5480-1,5550$. Процентні ставки на міжбанківському ринку позичкового капіталу становлять: по депозитах у USD – 5,2 %; по кредитах у USD – 7,5 %; по депозитах у CHF – 3,6 %; по кредитах у CHF – 5,0 %. Термін форвардної угоди (T) становить 3 місяці (90 днів), а термін % року – 360 днів. Визначити: значення форвардної маржі (премія чи дисконт); курс “аутрайт” CHF/USD.

10. Поточні значення валютних курсів складають: $GBP/USD=1,5150-1,5185$. $EUR/USD=0,8950-0,8965$. Процентні ставки на міжбанківському ринку позичкових капіталів становлять: по депозитах у GBP – 2,5 %; по кредитах у GBP – 3,5 %; по депозитах у USD – 4,0 %; по кредитах у USD – 5,0 %; по депозитах у EUR – 5,5 %; по кредитах у EUR – 7,0 %; Термін форвардної угоди становить 3 місяці.

Визначити: поточне значення крос-курсу GBP/EUR; курси “аутрайт” GBP/USD та EUR/USD; форвардний крос-курс GBP/EUR та EUR/GBP.

11. Визначте правильні відповіді на такі завдання, припускаючи, що застосовуватимуться наступні значення валютних курсів “спот”:
 $GBP/USD=1,6122-1,6127$; $USD/CHF=1,7740-1,7746$; $USD/JPY=122,05-122,10$.

1) Голландський банк хоче купити USD 10 млн. в учасника валютного ринку в обмін на фунти стерлінгів. Яку ціну котирує учасник валютного ринку? Яку суму фунтів стерлінгів повинен сплатити голландський банк?

2) Корпорація в США отримала CHF 18 млн. і хоче перевести цю суму в долари. За яким курсом буде здійснено цю угоду? Скільки доларів отримає корпорація?

3) Японський банк хоче купити в учасника фінансового ринку долари США в обмін на 750 млн. єн. Яке котирування встановлює учасник фінансового ринку і скільки доларів отримає японський банк?

12. Поточний курс на міжбанківському валютному ринку $USD/CHF=1,6550-1,6590$. Щодо цього курсу валютні дилери здійснюють наступне котирування 3-місячної форвардної маржі (форвардного диференціалу): а) 160-180; б) 150-130.

Визначити: котирування здійснюється з премією чи з дисконтом; курси “аутрайт”; за якою з валют міжбанківські процентні ставки вищі?

13. Валютний дилер щодо форвардного курсу EUR/USD за угодою на 6 місяців одержав інформацію про форвардну маржу: 160-140. Необхідно визначити: котирування здійснюється з премією чи з дисконтом? За якою із валют відсоткові ставки вищі, а за якою нижчі?

14. Поточний валютний курс USD/CHF=1,6480-1,6750. Процентні ставки на міжбанківському ринку позичкового капіталу становлять: по депозитах у USD – 5,2 %; по кредитах у USD – 7,5 %; по депозитах у CHF – 3,6 %; по кредитах у CHF – 5,0 %. Термін форвардної угоди (T) становить 6 місяців (180 днів), а термін % року – 360 днів. Визначити: значення форвардної маржі (премія чи дисконт); курс “аутрайт” CHF/USD.

15. Поточні значення валютних курсів складають: GBP/USD=1,5550-1,5585; EUR/USD=0,9950-0,9965. Процентні ставки на міжбанківському ринку позичкових капіталів становлять: по депозитах у GBP – 2,5 %; по кредитах у GBP – 3,5 %; по депозитах у USD – 4,0 %; по кредитах у USD – 4,5 %; по депозитах у EUR – 5,0 %; по кредитах у EUR – 6,0 %; Термін форвардної угоди становить 3 місяці.

Визначити: поточне значення крос-курсу GBP/EUR; курси “аутрайт” GBP/USD а EUR/USD; форвардний кросс курс GBP/EUR та EUR/GBP.

16. За результатами експортної операції англійська фірма N отримала USD 15 млн. та бажає перевести цю суму в євро. На міжбанківському валютному ринку Великобританії поточні значення валютних курсів становлять: GBP/USD=1,5570-1,5620; GBP/EUR=1,5480-1,5530. Визначити: крос-курс EUR/USD. За яким курсом відбудеться конверсія? Яку суму євро отримає англійський експортер?

17. 01.07.2014 українська фірма N уклала контракт з російським експортером нафти на поставку 5 тис. тон нафти для її подальшої переробки на одному з українських НПЗ за ціною USD 280 за 1 тону. Відповідно до умов контракту поставка нафти здійснюватиметься протягом 3 місяців з моменту

його укладення, а оплата за ним рівно через 3 місяці, тобто 01.10.2014.

18. 01.07.2015 поточний валютний курс на міжбанківському валютному ринку України склав USD/UAH=23,2850-23,2880, а 01.10.2015 він склав USD/UAH=23,3250-23,3280. Визначити: на який вид валютного ризику наражається український імпортер; можливу (потенційну) суму прибутку (збитку) української фірми від зміни валютного курсу.

19. За результатами експортної операції англійська фірма N отримала USD 25 млн. та бажає перевести цю суму в євро. На міжбанківському валютному ринку Великобританії поточні значення валютних курсів становлять: GBP/USD=1,5470-1,5520; GBP/EUR=1,5380-1,5430. Визначити: крос-курс EUR/USD; за яким курсом відбудеться конверсія; яку суму євро отримає англійський експортер?

20. Українська фірма N відповідно до умов зовнішньоекономічного контракту має здійснити платіж через три місяці у сумі USD 500 тис. і хоче запобігти потенційному валютному ризику від знецінення гривні шляхом купівлі міжбанківського опціону на всю суму з ціною виконання 22,30 грн. за 1 дол. Опціон може бути реалізовано лише протягом одного дня. Визначити: який вид опціону використовується; чому дорівнює вартість опціону, якщо премія складає 3 коп. за 1 дол.? Якщо на момент реалізації опціону поточний валютний курс на міжбанківському валютному ринку зміниться, то чи вигідною буде така угода фірмі за наступних умов: а) курс склав 22,27 грн. за 1 дол.; б) курс склав 22,35 грн. за 1 дол.?

21. Американська фірма на початку жовтня повинна сплатити за імпортом контрактом GBP 10 млн. У день підписання контракту, у липні, на Чиказькій товарній біржі валютний курс, за яким уклалися вересневі ф'ючерсні угоди, склав GBP/USD=1,6000. Комісійні брокеру – 1,5 % від суми ф'ючерсної угоди. Розрахуйте для умов цієї біржі: скільки і які ф'ючерсні контракти може придбати компанія та її потенційні прибутки (збитки), якщо в момент здійснення платежу за імпортом контрактом на міжбанківському валютному ринку поточний обмінний курс GBP/USD складе: а) 1,5450-1,5500;

б) 1,6450-1,6500.

Індивідуальні завдання для самостійної роботи.

1. Проаналізувати, які фактори на сьогодні мають найбільший вплив на обмінний курс гривні. Показати графічно, як змінювався обмінний курс гривні за останні 10 років.

2. Охарактеризувати основні завдання політики обмінного курсу в Україні в сучасних економічних умовах.

3. Визначити, як девальвація впливає на діяльність імпортерів. Відповідь обґрунтувати.

4. Визначити, як девальвація впливає на діяльність експортерів. Відповідь обґрунтувати.

5. Назвати послідовно основні режими курсоутворення, які використовувались НБУ за весь період його існування.

Теми рефератів:

1. Валютна позиція та принципи її регулювання.

2. Валютний арбітраж: види, особливості реалізації та оцінка обсягів прибутків та збитків

3. Валютний паритет. Методи визначення паритету купівельної спроможності.

4. Валютні свопи і практика укладення угод своп.

5. Валютні угоди з негайною поставкою: сутність, особливості, розрахунки та умови застосування операцій типу “спот” та їх різновидів.

6. Відсоткові ставки за депозитами в іноземній валюті та фактори що їх формують.

7. Документообіг при здійсненні валютних операцій на вітчизняному валютному ринку.

8. Застосування термінових валютних угод форвардного типу як засіб страхування валютного ризику.

9. Заходи впливу на валютний курс держави та окремих суб'єктів валютних ринків, механізми їх реалізації.

10. Клірингові валюти і клірингові угоди. Роль клірингових операцій у розвитку міжнародних економічних зв'язків.

11. Конверсійні валютні операції банків.

12. Механізм встановлення обмінного курсу в сучасних умовах, проаналізувати його різновиди.

13. Операції з валютними ф'ючерсами.

14. Операції купівлі валюти під експортно-імпорتنі контракти на міжбанківському валютному ринку.

15. Організація міжнародних валютних операцій комерційних банків.

16. Організація торгівлі опціонними контрактами та система маржі.

17. Особливості функціонування ф'ючерсного ринку.

18. Спекулятивні операції на валютних ринках.

19. Сутність та класифікація валютних операцій банків.

20. Сутність, види та цілі конверсійних операцій.

21. Суть та необхідність політики обмінного курсу.

22. Теорія паритетів купівельної спроможності, її особливості та можливості практичного застосування.

23. Фактори, що визначають розмір маржі при котируванні.

24. Фактори, які покладені в основу визначення групи конвертованості, характеристика груп.

25. Форвардний курс, принципи його формування і фактори, що впливають на його динаміку.

26. Характеристики видів та режимів валютного курсу.

27. Чинники, що визначають динаміку валютних курсів. Механізми впливу на валютний курс.

Література [11; 12; 28-42; 44-46; 49; 55-58; 67; 73; 74]

Тема 7. Регулювання валютних операцій в Україні

Контрольні питання до семінарського заняття:

1. Центральний банк як головний орган валютного регулювання у ринковій системі господарювання. Взаємозв'язок валютної і грошово-

кредитної політики центрального банку, їх спільні та відмінні риси.

2. Повноваження центрального банку як органу реалізації валютної політики.

3. Організаційні засади, що визначають можливості центрального банку з проведення валютної політики.

4. Характеристика загальних інструментів реалізації валютної політики центрального банку.

5. Спеціальні інструменти валютної політики: характеристика основних видів та об'єктів їхнього впливу.

6. Ліцензування валютних операцій в Україні.

7. Принципи валютного регулювання в Україні.

Дискусійні питання до семінарського заняття:

1. Державне регулювання валютного курсу. Форми валютної політики та інструменти (валютна інтервенція, валютний коридор, диверсифікація валютних резервів, девальвація, ревальвація), що використовуються з боку держави.

Індивідуальні завдання для самостійної роботи.

1. Огляд нормативно-правового забезпечення, що регламентує повноваження Національного банку України у сфері валютного регулювання згідно (джерело; напрям регулювання, ключові положення).

2. Проаналізувати, яким чином центральний банк через девізну політику регулює обмінний курс національної валюти. Проаналізувати та вказати причини коливань курсу національної валюти за останні 5 років

3. Проаналізувати в чому полягає основна мета проведення валютних інтервенцій. Чи проводилися валютні інтервенції НБУ впродовж останніх 3 років. Проаналізувати їх обсяги та динаміку.

4. Визначити, за яких обставин валютні інтервенції не можуть впливати на курс національної валюти. Відповідь обґрунтувати.

5. Визначити, як повинна змінитись облікова ставка центрального банку для зростання обмінного курсу національної валюти. Відповідь обґрунтувати.

6. Дати оцінку діяльності основних органів, що реалізують валютну політику в Україні та порівняти їх функції.

7. Оцінити обставини за яких застосування валютних інтервенцій потребує обмежень. Відповідь обґрунтувати.

8. Проаналізувати наслідки зміни облікової ставки при рестрикційній політиці центрального банку.

9. Визначити, яка взаємозалежність між темпами інфляції та ефективністю валютних інтервенцій. Відповідь обґрунтувати.

10. Обґрунтувати суть та необхідність політики валютних обмежень як одного з основних елементів валютної політики держави.

11. Аналіз ефективності застосування валютних обмежень в Україні.

Теми рефератів:

1. Особливості діяльності НБУ у порівнянні з діяльністю інших суб'єктів валютної політики.

2. Повноваження НБУ в сфері валютного контролю.

3. Суть та значення стерилізації, як форми валютної політики.

4. Аналіз здобутків та недоліків кейнсіанського напрямку валютного регулювання.

5. Обґрунтування ролі і значення центрального банку як органу валютного регулювання в ринковій економіці.

6. Суть та значення девальвації (ревальвації) як інструмента валютної політики.

7. Ліцензування валютних операцій в Україні.

Література [22; 23; 28-42; 44-46; 49; 55-58; 67; 73; 74]

Тема 8. Управління валютними ризиками в ЗЕД

Контрольні питання до семінарського заняття:

2. Зміст валютних ризиків та їх класифікація.

3. Типи валютного ризику: ризик валютних операцій, ризик перерахунків, конкурентно-валютний ризик у зовнішньоекономічній діяльності.

4. Етапи управління: аналіз ринку і прогнозування валютних курсів,

оцінка валютного ризику, методи і механізми запобігання наслідків ризиків.

5. Стратегії управління ризиком.
6. Вибір методів страхування валютного ризику.

Практичне завдання:

1. Сума невиконаних контрактів по експорту російської нафти в Україну становить 50 млн. грн., а сума невиконаних контрактів по імпорту з України продуктів – 7 млн. грн... Українська гривня девальвувала відносно долара США від 22,77 до 24,00, а російський рубль – від 36 до 42. Визначити втрати російської експортної нафти та українських експортних продуктів. Зробити висновки.

2. Український виробник уклав угоду про придбання промислового обладнання у торговельного підприємства Великобританії на суму 1 млн. GBP. На момент відвантаження обладнання курс GBP/UAN становив 25,115. Оплата поставленого обладнання була здійснена через 2 місяці, коли курс UAN/GBP становив 0,118. Визначити прибуток (збиток) постачальника від операційного ризику.

3. Німецька фірма має дочірню компанію в Україні, сумарні активи якої на 01.01.2015 склали UAN 15 млн. 01.01.2015 офіційний валютний курс EUR/UAN=25,4550.

01.01.2016 офіційний валютний курс EUR/UAN=26,5950. Сумарна вартість активів дочірньої компанії залишилася тією ж. Визначити: на який вид валютного ризику наражається материнська фірма; потенційний прибуток (збиток) німецької компанії у зв'язку з виникненням валютного ризику.

Теми рефератів:

1. Поняття валютного ризику, який супроводжує валютні операції банку.
2. Підходи до управління валютними ризиками банку.
3. Оцінка валютного ризику.
4. Методи управління валютним ризиком.
5. Вибір методів страхування валютного ризику.

6. Використання валютних застережень як методу зниження валютного ризику при здійсненні міжнародних розрахункових операцій.

Література [22; 23; 28-42; 44-46; 49; 55-58; 67; 73-75]

Тестове завдання до змістового модуля II

1. *Метою арбітражних операцій є:*
  - а) страхування валютних ризиків;
  - б) отримання прибутку за рахунок різниці у валютних курсах;
  - в) підтримка національної грошової одиниці.
2. *Конверсійна угода типу „ТОД”:*
  - а) це операція з датою валютування в день укладення угоди;
  - б) це операція з датою валютування на наступний за днем укладення угоди робочий день;
  - в) це операція з датою валютування на другий за днем укладення угоди робочий банківський день;
  - г) це операція з датою валютування більше, ніж на 2 робочих банківських дні.
3. *Індивідуальній ліцензії НБУ потребують імпортні операції резидентів, які здійснюються на умовах відстрочки поставки, якщо така відстрочка з моменту здійснення авансового платежу(або виставлення векселя) перевищує:*
  - а) 30 календарних днів;
  - б) 90 календарних днів;
  - в) 60 календарних днів;
  - г) 180 календарних днів;
16. *Нормативне значення загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку має бути не більше:*
  - а) 10 відсотків;
  - б) 20 відсотків;
  - в) 30 відсотків.
17. *Котирування при якому за одиницю приймається національна грошова одиниця, курс якої відображається в певній кількості іноземної валюти, є:*
  - а) прямим;
  - б) непрямим.
18. *Довга відкрита валютна позиція виникає тоді, коли:*
  - а) зобов'язання перевищує вимоги;
  - б) вимоги перевищують зобов'язання.
19. *Якщо валютні кредити надані резидентам України комерційними банками за рахунок іноземної валюти, залученої від іноземних кредиторів, то при настанні строку повернення конвертація здійснюється без обмежень:*
  - а) неправильно;
  - б) правильно.

20. Валютна операція, що базується на різниці відсоткових ставок на різних ринках, яка полягає в отриманні кредиту на ринку з нижчими відсотковими ставками в водночас з розміщенням рівного капіталу на ринку з вищими процентними ставками, є операцією:

- а) депорт;
- б) депозитною;
- в) аутрайт.
- г) репорт;
- д) арбітражною;

21. Угода, за якої здійснюється продаж іноземної валюти на умовах „спот” одночасно з придбання тієї ж кількості валюти на умовах форвард, це операція:

- а) депорт;
- б) аутрайт;
- в) спот;
- г) репорт;
- д) своп;
- є) депозитна.

22. Поточні конверсійні операції на умовах спот здійснюються:

- а) з датою валютування на 2-ий робочий день, враховуючи день підписання угоди;
- б) з датою валютування на 2-ий робочий день, не враховуючи день підписання угоди;
- в) з датою валютування в термін понад 2 робочі дні з підписання угоди;
- г) з датою валютування в день заключення угоди.

23. Дата валютування - це:

- а) дата постачання коштів на рахунок контрагента;
- б) дата укладання угоди;
- в) фіксація курсу національної одиниці в іноземній валюті на певний момент.

24. Розміщення валютних цінностей на рахунках та вкладах за межами України здійснюється на підставі:

- а) індивідуальної ліцензії НБУ;
- б) генеральної ліцензії НБУ;
- в) не підлягає ліцензуванню.

25. Резиденти, які купують іноземну валюту через уповноважені банки для забезпечення виконання зобов'язань перед нерезидентами, зобов'язані здійснювати перерахування таких сум:

- а) не пізніше наступного робочого дня з момента зарахування суми на валютний рахунок резидента;
- б) не пізніше 3-го робочого дня;
- в) не пізніше 5-го робочого дня;

г) не пізніше 14-го робочого дня з моменту зарахування суми на валютний рахунок резидента.

26. *Ставка BID – це:*

- а) ставка, за якою банк здійснює котирування, залучаючи кошти в депозит;
- б) ставка, за якою банк здійснює котирування, пропонуючи кошти до розміщення.

27. *Валютні цінності - це:*

- а) офіційні запаси іноземної валюти в центральних банках та інших фінансово-кредитних установах;
- б) гроші іноземних держав та їхні золотовалютні резерви;
- в) цінності, відносно яких валютним законодавством країни встановлені певні обмеження щодо режиму обігу на території цієї держави.

28. *Дефіцит платіжного балансу країни призводить до:*

- а) подорожчання національної валюти;
- б) знецінення національної грошової одиниці;
- в) ніяких змін не відбувається.

29. *Зростання курсу національної валюти сприяє:*

- а) збільшенню обсягів імпорту та зменшенню обсягів експорту;
- б) збільшенню обсягів експорту та зменшенню обсягів імпорту;
- в) дефіциту платіжного балансу країни;
- г) скороченню золотовалютних резервів держави;
- д) збільшенню золотовалютних резервів держави.

30. *“Аутрайт” – це різновид:*

- а) операції “спот”;
- б) операції “своп”;
- в) угод з опціонами.
- г) операції “форвард”;
- д) ф”ючерських угод;

31. *Комбінація двох протилежних конверсійних операцій з різними датами валютування, є операцією:*

- а) депорт;
- б) аутрайт;
- в) спот;
- г) репорт;
- д) своп;
- є) депозитною.

32. *Валютний курс – це:*

- а) ціна, яка сплачується у власній валюті за одиницю іноземної валюти;
- б) курсове співвідношення при перерахунку цін та грошових сум з однієї валюти в іншу;
- в) курс, при якому попит і пропозиція валюти збігаються.

33. Співвідношення між двома або кількома валютами за їх купівельною спроможністю відносно певного набору товарів і послуг – це:

- а) валютний курс;
- б) паритет купівельної спроможності;
- в) монетний паритет;
- г) котирування;
- д) фіксинг;
- д) режим валютного курсу;
- є) конвертованість.

34. До валютних операцій, які підлягають ліцензуванню, належать:

- а) відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України;
- б) залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках;
- в) залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України;
- г) неторговельні операції з валютними цінностями;
- д) усі перелічені вище операції.

35. Коли ціна англійського фунта стерлінгів, виражена в доларах США, знижується, кажуть, що:

- а) фунт знецінюється по відношенню до долара;
- б) долар знецінюється по відношенню до фунта стерлінгів.

36. Валюта з високою відсотковою ставкою на форвардному ринку продаватиметься по відношенню до валюти з низькою відсотковою ставкою:

- а) з премією;
- б) без змін;
- в) з дисконтом.

37. Поточний курс $EURO/USD = 1,3460 - 1,3465$. Форвардна маржа становить: 150-130. Курс «аутрайт» становитиме:

- а) 1,3610 – 1,3593;
- б) 1,3480 – 1,3485;
- в) 1,3440 - 1,3445;
- г) 1,3310 - 1,3335.

38. Валютний діллер відносно форвардного курсу GBP/ USD по угоді на три місяця отримав інформацію про форвардну маржу: 200-180. Визначте, котирування здійснюється з премією чи з дисконтом; за якою валютою відсоткові ставки вищі, а за якою нижчі:

- а) з премією; за фунт - вище, за долар - нижче;
- б) з премією; за фунт - нижче, за долар - вище;
- в) з дисконтом; за фунт – вище; за долар – нижче;
- г) з дисконтом; за фунт – нижче, за долар – вище.

39. Аналіз економічного стану країни походження валюти, політичних подій, є:

- а) фундаментальним;
- б) технічним.

40. Імпортні операції резидентів, що здійснюються на умовах відстрочення поставки (робіт, послуг), що імпортується, потребують індивідуальної ліцензії НБУ, якщо відстрочення перевищує:

- а) 30 календарних днів з моменту здійснення авансового платежу;

- б) 90 календарних днів з моменту здійснення авансового платежу;
- в) 180 календарних днів з моменту здійснення авансового платежу.

41. Чи може здійснюватись обмін валюти 3-ої групи класифікатора на валюту 1-ої групи Класифікатора на міжбанківському ринку України:

- а) так, під час проведення Торгівельної сесії;
- б) так, в будь який час, якщо контрагенти мають індивідуальну ліцензію на проведення такої операції;
- в) ні.

42. Суб'єкти валютного ринку України мають право на здійснення операцій з валютними деривативами:

- а) так;
- б) ні;
- в) тільки з валютою 1-ої групи Класифікатора.

43. Зниження вартості валюти, що виникає внаслідок цілеспрямованої політики уряду, є:

- а) девальвацією;
- б) ревальвацією;
- в) знеціненням валюти;
- г) подорожчанням валюти.

МАУП

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 №2121-III.
2. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність”. від 16.04.1991 №959-XII
3. Закон України “Про Національний банк України” №679-XIV від 20.05.99 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
4. Закон України “Про платіжні системи та переказ грошей” від 05.04.01 № 2346/Ш. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>
5. Закон України “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті” від 23.09.94р. № 185/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/185/94-%D0%B2%D1%80>
6. Декрет Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” №15-93 від 19.02.1993 р.
7. Інструкція з організації перевезення валютних цінностей та інкасації коштів у банківських установах України, Затв. постановою Правління НБУ № 45 від 14.02.07р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0181-07>
8. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, Затв. постановою Правління НБУ № 492 від 12.11.03р., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03>
9. Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України, Затв. постановою Правління НБУ № 502 від 12.12.02р., Зареєстр. в МЮ України 14.01.03 р. № 21/7342
10. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, Затв. постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.01р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>

11.Класифікатор іноземних валют, Затв. постановою Правління НБУ №34, 04.02.1998 р.

12.Положення про встановлення офіційного курсу гривні до іноземних валют та курсу банківських металів, Затв. постановою Правління НБУ від 12.11.03р. № 496, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1094-03>

13.Положення про порядок здійснення уповноваженими банками операцій за документарними акредитивами в розрахунках за зовнішньоекономічними операціями”: Затверджене постановою Правління НБУ від 03.12.03 № 514. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1213-03>

14.Положення про валютний контроль, Затв. постановою НБУ від 08.02.2000р. №49 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0209-00>

15.Положення про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків-резидентів та нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентських рахунків банків-нерезидентів у гривнях: Затв. постановою Правління НБУ від 26.03.98 № 118 (із змін. від 07.05.01 № 185). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0231-98>

16.Положення про порядок емісії спеціальних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, Затв. постановою Правління НБУ від 30.04.2010 №223, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0474-10>

17.Положення про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам, Затв. постановою Правління НБУ № 270 від 17.06.04р., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0885-04>

18.Положення про запровадження обов'язкового резервування коштів за валютними операціями, пов'язаними із залученням резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів, Затв. постановою Правління НБУ № 291

від 12.08.05р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0967-05>

19. Положення про порядок виконання банками документів на переказ, примусове списання і арешт коштів в іноземних валютах та банківських металів, Затв. постановою Правління НБУ від 28.07.08 №216 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0910-08>

20. Положення про переказний та простий вексель. Міжнародна конвенція про векселі. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 10 вересня 1992 р. № 528. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1341400-37>

21. Положення про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на розміщення резидентами (юридичними та фізичними особами) валютних цінностей на рахунках за межами України, Затв. Постановою НБУ від 14.10.04 р. №485 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1413-04>

22. Положення про порядок видачі Національним банком України індивідуальних ліцензій на використання іноземної валюти на території України як засобу платежу, Затв. Постановою НБУ від 14.10.04 р. №483 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1429-04>

23. Положення про порядок видачі резидентам індивідуальних ліцензій Національного банку України на переказування іноземної валюти за межі України з метою оплати валютних цінностей, Затв. постановою Правління НБУ від 29.01.2003 № 36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0090-03>

24. Положення про порядок іноземного інвестування в Україну, Затв. постановою Правління НБУ від 10.08.05р. № 280, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0948-05>

25. Правила функціонування Системи підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України Національного банку України та

перерахування (зарахування) коштів за окремими операціями з іноземною валютою і банківськими металами Затв. постановою Правління НБУ № 281 від 10.08.05р., [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0951-05>

26. Уніфіковані правила та звичаї для документарних інкасо. Публікація МТП № 347 від 1979 р.

27. Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів. Публікація МТП № 500 від 1993 р.

28. Басенко В.К. Валютно-фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності [Текст] : Навч. посіб. / В.К. Басенко — К.: ЦНЛ, 2004.

29. Бездітко, Ю.М. Валютне регулювання: навчальний посібник/ Ю. М. Бездітко, О. О. Мануйленко, Г. А. Стасюк. - Херсон: Олді-плюс, 2009. - 272 с.

30. Боринець С. Я. Міжнародні валютно-фінансові відносини [Текст] : підручник / С. Я. Боринець. – 5-е вид. – К. : Знання, 2008. – 582 с.

31. Боришкевич О.В. Валютне регулювання та контроль: Навчальний посібник /О.В. Боришкевич, І.В. Краснова, В.С. Білошапка та ін. За заг.ред. Боришкевич О.В.К.: КНЕУ, 2008. – 400 с.

32. Бровков С. Валютно-фінансові механізми в міжнародному бізнесі: світовий досвід та українська практика [Текст] : Монографія. / С. Бровков, Л. Руденко. – К. : ТОВ "Агентство "Україна", 2001. – 380 с.

33. Бурковська А. В., Лункіна Т. І. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції в сучасних умовах: навч. посіб. - К.: ЦУЛ, 2014. - 208 с.

34. Бутук О.І. Валютно-фінансові відносини [Текст] : Навчальний посібник. / Бутук О.І. – К., Знання, 2006. – 349с.

35. Васенко, В.К. Валютно-фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник/ В. К. Васенко; Мін-во освіти і науки України, СумДУ. - К.: ЦНЛ, 2004. - 216 с.

36. Гусаков Н. П., Белова И. Н., Стренина М. А. Международные валютно-кредитные отношения: учеб./ [Ред. Гусаков Н. П.]. - М.: Инфра-М, 2008. -314 с.

37. Дворніков М. Є. Міжнародні валютно-фінансові та кредитні відносини:

Навч. посібник для студ. екон. спец. / Вінницький держ. технічний ун-т. — Вінниця : ВДТУ, 2002. — 148с.

38.Ковальчук К. Ф., Козенков Д. Є., Момот Ю. Г. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції: навч. посіб. - К.: ЦУЛ, 2013. - 150 с.

39.Лапчук Б.Ю. Валютна політика: навч. посіб./ Лапчук Б.Ю. - К.: Знання, 2008. - 212 с.

40.Лисенков Ю.М. Валютно-фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності: Навчальний посібник / Ю.М. Лисенков. - К.: Зовнішня торгівля, 2005. – 232 с.

41.Международные валютно-кредитные отношения: учеб./ [Ред. Гусакова Н. П.]. - М.: Инфра-М, 2008. - 314 с.

42.Международные валютно-кредитные и финансовые отношения: учебник/ Финансовая академия при правительстве РФ, Центр фундаментальных и прикладных исследований; ред. Л. Н. Красавина. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Финансы и статистика, 2008. - 576 с.

43.Международные экономические отношения: Учебник для вузов/ [ред. В.Е. Рыбалкина]. - 7-е изд., перераб. и доп. - М.: Юнити-Дана, 2008. - 591 с.

44.Міжнародні розрахунки та валютні операції: навч. посіб./ [За заг. ред. Т. С. Шемет]. - К.: КНЕУ, 2009. - 348 с.

45.Міжнародні розрахунки та валютні операції [Текст] : Навч. посібник / [За заг.ред. М.І. Савлука]. – К.: КНЕУ, 2002. – 392 с.

46.Міжнародні розрахунки і валютні операції: навч. посіб./ [За заг.ред. Боришкевич О.В., Віднійчук-Вірван Л. А.] - Львів: Магнолія 2006, 2010.- 214 с.

47.Міжнародні економічні відносини: навч. посіб./ [За ред. Ю. Г. Козака]. - К.: ЦУЛ, 2012. - 400 с.

48.Міжнародні фінанси: навч. посіб./ [За ред. М. І. Макаренка, І. І. Д'яконової]. - К.: ЦУЛ, 2013. - 548 с.

49.Мілай А.О. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції: навч. посіб./ Мілай А. О. - К.: МАУП, 2007. - 384 с.

50.Михайлів З.В., Гаталяк З.П., Горбаль Н.І. Міжнародні кредитно-

розрахункові відносини та валютні операції: Навч. посіб. Національний ун-т "Львівська політехніка". - Л.: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2004. - 244с.

51. Моисеев С.Р. Международные валютно-кредитные отношения: Учеб. пособие. — М.: Дело и сервис, 2003.

52. Пати́ка, Н. І. Міжнародні валютно-кредитні відносини: навчальний посібник/ Н. І. Пати́ка. - К.: Знання, 2012. - 566 с.

53. Пебро М. Международные экономические, валютные и финансовые отношения / Под ред. Н.С.Бабинцевой. — М.: Прогресс, Универс, 1994. — 496 с.

54. Руденко Л.В. Міжнародні кредитно-розрахункові і валютні операції: підручн. - Вид. 2-ге, перероб. і допов. - К.: ЦУЛ, 2007. - 632 с.

55. Суэтин, А.А. Международные валютно-финансовые отношения: учебник [А. А. Суэтин]. - 3-е изд., испр. и доп.. - М.: КНОРУС, 2006. - 360 с.

Додаткова

56. Ачкасов А. И. Типы валютных операций и другие виды сделок на международных денежных рынках. — М., 1994. — 63 с.

57. Буренкин А. Н. Фьючерсные, форвардные и опционные рынки. — М., 1995. — 240 с.

58. Валютный рынок и валютное регулирование: Учебн. пособие / [Под ред. И. Н. Платонова]/ - М.: Изд. БЕК, 1996. - 475 с.

59. Валютный рынок и валютное регулирование: Учебн. пособие / [Под ред. И. Н. Платонова]/ - М.: Изд. БЕК, 1996. - 475 с.

60. Вейсвеллер Руди Арбитраж. Возможности и техника операций на финансовых и товарных рынках. — М., 1994. — 204 с.

61. Гальчинський А.С. Сучасна валютна система./ А.С. Гальчинський – К.: LIBRA, 1993. – 96 с.

62. Горбач Л.М., Плотніков О.В. Міжнародні економічні відносини: підручн. - К.: Кондор, 2008. - 266 с .

63. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки: монографія. – К.:

“Поліграфкнига”, 2000. – 512 с.

64. Дзюблюк О.В. Валютна політика: Підручник. Затверджено МОН / Дзюблюк О.В. – К.: Знання, 2007. – 422с.

65. Журавка Ф. О. Валютна політика в умовах трансформаційних змін економіки України : монографія / Ф.О. Журавка. – Суми : Ділові перспективи : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 334 с.

66. Козик В.В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини: Навч. посіб. - 7-ме вид., стер. - К.: Знання, 2008. - 406 с.

67. Кравченко Л.М., Шапошников О.О. Валютне регулювання і валютний контроль в Україні: Навч. посібник. – К.: КНТЕУ, 2001. – 102 с.

68. Михайлов Д. М. Международные расчеты и гарантии. — М.: ФБК-Пресс, 1998.

69. Основы международных валютно-финансовых и кредитных отношений [Текст] : учебник / С. В. Котелкин, Т. Г. Тумарова, А. В. Круглов, Ю. В. Мишальченко. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 432 с.

70. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: історія: Підруч. - К.: Либідь, 2006. - 392 с.

71. Хэррис Дж. М. Международные финансы / Пер. с англ. - М.:Филинь, 1996.-с.296

72. Швец И. Б. Международные валютные отношения: учеб пособ./ [Швец И.Б.]. - Донецк: ДонНТУ, 2003. - 133 с.

73. Шмырева А. И. Международные валютно-кредитные отношения [Текст] : Учеб. пособие для вузов. / А. И. Шмырева, В. И. Колесников, А. Ю. Климов. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.

74. Ющенко В.А., Міщенко В.І. Валютне регулювання: Навч. посіб. – К.: Т-во “Знання”, 1999. – 359 с.

75. Ющенко В.А., Міщенко В.І. Управління валютними ризиками: Навч. посібник. – К.: Знання, 1998. – 444 с.